

تدوین الگوی مفهومی خودآگاهی مبتنی بر اندیشه‌های شهید مطهری (ره)

دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

نرگس جعفری

دانشیار گروه فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

احمد سلحشوری *

دانشیار گروه فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

ایراندخت فیاض

دانشیار گروه سنجش و اندازه‌گیری دانشگاه علامه طباطبائی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

محمد عسکری

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تدوین الگوی مفهومی خودآگاهی برای دانش‌آموزان دوره‌ی اول متوسطه مبتنی بر اندیشه‌های شهید مطهری (ره) انجام شده است. این تحقیق از حیث هدف کاربردی، از لحاظ رویکرد کیفی و از نظر روش پژوهش، از روش تحلیلی و استنباطی استفاده شد. جامعه‌ی پژوهش شامل تعداد ۴۵ اثر از جمله مقالات و گزارش‌های تحقیقاتی دست اول شهید مطهری (ره) و مرتبط با موضوع خودآگاهی و هم‌چنین، شامل ۱۵ نفر از متخصصین در حوزه‌های فلسفه‌ی تعلیم و تربیت و روان‌شناسی تربیتی بود. روش نمونه‌گیری به صورت هدفمند و روش گردآوری به صورت کتابخانه‌ای و میدانی و ابزار مورد استفاده در بخش کتابخانه‌ای برگه‌های فیش‌برداری و در بخش میدانی مصاحبه بود. یافته‌های پژوهش نشان داد که مبانی خودآگاهی در اندیشه‌های شهید مطهری (ره) در پنج محور: ۱- ذومراتب بودن، ۲- خداجوی، ۳-

این مقاله برگرفته از رساله دکتری «نرگس جعفری» در رشته‌ی فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی دانشگاه علامه طباطبائی می‌باشد.

* نویسنده مسئول: ah.salahshoor@gmail.com

اندیشه‌ورزی، ۴-آزادی معنوی و انتخاب‌گری و ۵-پویایی و بالندگی انسان، قابل تبیین است. هم‌چنین، مؤلفه‌های خودآگاهی شامل: ۱-خود فیزیکی و وراثتی، ۲-خود واقعی، ۳-خود آرمانی، ۴-خود اجتماعی، ۵-خود اخلاقی و معنوی و ۶-کرامت و عزت‌نفس می‌باشد. باتوجه به مبانی و مؤلفه‌های فوق، الگوی خودآگاهی برای دانش‌آموزان دوره‌ی اول متوسطه تدوین شده است.

کلیدواژه‌ها: مرتضی مطهری (ره)، خودآگاهی، مبانی، مؤلفه‌ها.

مقدمه

تغییر و تحولات سریع جوامع و نیاز به برخورد اصولی با پدیده‌ی فراصنعتی، مستلزم توجه ویژه به مباحث آموزش و پرورش و تربیت انسان‌هایی است که توانایی مواجهه با مسائل غیرقابل پیش‌بینی آینده را داشته باشند. یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های بشر در تمامی جوامع، تعلیم و تربیت می‌باشد. در همین راستا، گسترش روزافزون ساختارهای اجتماعی و نیاز به آماده‌سازی افراد برای همسو شدن با الزامات جامعه‌ی در حال رشد ایران نیز توجه دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت کشور را بیش‌ازپیش متوجه سازمان‌دهی فرآیندهای آموزشی کرده است. اگر آموزش و پرورش ایران بخواهد هویت ملی و نظام ارزشی فرزندان این مرزوبوم را اعتلا بخشد، باید دانش‌آموزان را برای زندگی در عصر جهانی شدن آماده سازد. بدین منظور، لازم است نگرش برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران آموزش و پرورش نسبت به فعالیت‌های آموزشی تغییر یابد و افزون بر برنامه‌های درسی، آموزش مهارت‌های زندگی نیز در ابعاد فردی و اجتماعی «به‌ویژه ارتقاء مهارت خودآگاهی» محور برنامه‌های تربیتی جامعه قرار گیرد (جهانی و اکبر، ۱۳۹۵: ۵۹).

گرچه انسان معاصر از نظر ابداعات علمی و صنعتی به موفقیت‌های قابل توجهی دست یافته است؛ ولی از جهات بسیاری دچار مشکل شده است؛ و این مشکلات مانع از راه‌یابی انسان به ژرفای وجود خویش گشته است. از منظر ادیان آسمانی، راه‌هایی از تعلقات و نیل به آرامش، در خودشناسی انسان نهفته است و آموزه‌های دینی راز سعادت انسان‌ها را در خودآگاهی آنان جستجو می‌کنند. انسان ذاتاً علاقه‌مند است که خودش را بشناسد و مقام و موقعیت خویش را در جهان آفرینش تشخیص دهد؛ و خود را به مقام والایی که شایسته‌ی آن است، برساند؛ زیرا ضعف در خودآگاهی، با بسیاری از مشکلات روانی و اجتماعی مانند: افسردگی، اضطراب، احساس حقارت، اعتماد به نفس پایین، مشکلات ارتباطی، احساس تنهایی، سوء مصرف مواد و... در ارتباط است. هم‌چنین، این امکان وجود دارد که آگاه نبودن افراد از خصوصیات و استعدادهای خود، سرچشمه‌ی تعارض‌های فراوان و زمینه‌ی شکست‌های اصلی زندگی آنان باشد. از این‌رو، کسب این

مهارت برای پیشگیری از انواع مشکلات فردی و اجتماعی بسیار حائز اهمیت است (زمانی‌ها و اسحاقی نسب، ۱۳۹۴: ۴۱-۶۰). کیانی و همکاران به نقل از مهرابی (۱۳۸۹) بیان می‌دارند که در وجود انسان امری نادیدنی وجود دارد که ذهن نامیده می‌شود و تربیت فرآیندی است که به انسان اجازه می‌دهد تا کیفیات ذاتی خود را شکوفا کند و به خودآگاهی برسد (کیانی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۵۵). بررسی آثار به‌جای مانده از مفاخر علم و ادب و فلاسفه نیز بیانگر توجه ویژه این بزرگان به بحث خودآگاهی و ضرورت ارتقاء آن می‌باشد. به‌عنوان مثال مولانا سعی داشت با کمک اشعار خود به‌صورت استعاره‌ای آگاهی افراد را در زمینه‌ی شناخت خود و توجه به ظرفیت‌ها و توانایی‌های خویش ارتقاء دهد؛ تا افراد در نتیجه‌ی پذیرش و شناخت خود، کنترل بیشتری بر هیجانات خود داشته باشند (اصلاحی فرشمی، ۱۴۰۰: ۱۹۰).

از آنجا که فیلسوف معاصر شهید مطهری (ره) در بحث خودآگاهی بررسی‌های بسیاری انجام داده و دیدگاه‌های جامعی ارائه نموده‌اند؛ این پژوهش با هدف ارائه‌ی الگوی خودآگاهی مبتنی بر اندیشه‌های ایشان انجام شده است. برای رسیدن به این مهم لازم است که ابتدا تعاریف مربوطه بررسی و در نهایت الگوی خودآگاهی ارائه شود.

در لغت‌نامه‌ی دهخدا خودآگاهی عبارت از «آگاهی بدون واسطه به چیزی، اطلاع به امری بدون واسطه و شناخت امری بدون رابطه»، معنی شده است. در دانشنامه‌ی ویکی‌پدیا، برگردان‌های؛ آگاهی، خویش‌شن آگاهی^۱ و هوشیاری^۲ در خصوص واژه‌ی خودآگاهی مدنظر قرار گرفته است. هم‌چنین، در فرهنگستان زبان فارسی در توضیح واژه‌ی خودآگاهی این‌گونه نوشته شده است: «یکی از مهم‌ترین بحث‌های فلسفه‌ی ذهن که در حال حاضر بحث روز به‌شمار می‌رود، مسئله خودآگاهی می‌باشد. خودآگاهی در قرآن به‌معنای بازیابی حقیقت خویش است که انسان فطرتاً به آن عشق می‌ورزد. لحظه‌ی خودآگاهی با تفکر نقاد آغاز می‌شود و همواره در آن و با آن ادامه می‌یابد. تفکر نقاد در بحث از خودآگاهی، «امکان‌های وجودی» خود را می‌شناسد و به انسان نشان می‌دهد که

1. Self-awareness
2. Sobriety, Astuteness, Alertness

در چه حدود و شرایطی قرار دارد. در واقع خودآگاهی یعنی بررسی واقع‌گرایانه‌ی ارزش‌ها، احساسات، آرمان‌ها و توانایی‌های بالقوه و بالفعل خود و استفاده از آن‌ها در تصمیم‌گیری‌ها، به گونه‌ای که به نفع خود و روابطمان با دیگران باشد. پروسه‌ی خودآگاهی همان پروسه‌ی شکافتن و یافتن مجدد خود است. این فرآیند نه به دنبال «تأیید» خود است و نه «نفی» خود. بلکه به معنای پذیرشِ خودِ فردی و خودِ جمعی است که غایت آن «بازگشت خود به صراط مستقیم» است (فاطمی راد و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۰۷). به تعبیر شهید مطهری «خودآگاهی به معنی این است که انسان مقام واقعی خویش را در عالم وجود درک کند و بداند که خاکی محض نیست، بلکه پرتوی از روح الهی در او هست و در معرفت می‌تواند بر فرشتگان نیز پیشی بگیرد. هم‌چنین بداند که او آزاد و مختار و مسئول آباد کردن و بهتر کردن جهان است» (مطهری، ۱۳۹۷: ۲۷). هم‌چنین، اُستاد معتقد است که ذهن انسان «خودآگاه» است، یعنی نفس انسان در آن واحد هم «آگاه» است، هم «آگاهی» و هم «آگاه شده‌ی به خودش» می‌باشد (مطهری، ۱۳۹۶، جلد ۱۳: ۴۲۴).

افراد خودآگاه که از نیازهای درونی خودآگاهی دارند و می‌توانند با اتخاذ شیوه‌های مراقبت از خود، در مواجهه با چالش‌های بیرونی موفق عمل کنند و قادرند بین ابعاد مختلف زندگی خویش تعادل برقرار کرده، بدین ترتیب به مقابله‌ی مؤثر با چالش‌های زندگی روزمره بپردازند؛ و رضایت مطلوبی را از زندگی فردی و خانوادگی تجربه نمایند. چراکه لازمه‌ی دوست داشتن و مهرورزیدن به دیگران دوست داشتن خویش است. برعکس، افرادی که تصویر مثبت و روشنی از خود نداشته و نمی‌توانند با بدن خود ارتباط مناسبی برقرار کنند، مشکلات متفاوت فردی و اجتماعی را تجربه می‌کنند (ایوبی مهریزی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۰۰)؛ بنابراین می‌توانیم این‌گونه بیان کنیم که خودآگاهی یکی از جنبه‌های تعالی خود است که می‌تواند به افراد در رویارویی با مشکلات و مقابله با استرس کمک نماید و فرد را در جهت خدمت به جامعه ترغیب نماید (باباجانی بروجنی و همکاران، ۱۳۹۹: ۸۰).

پیشینه پژوهش

بدون تردید، نقطه‌ی آغاز بحث خودآگاهی در جریان تفکر فلسفی این ندای سقراط است که «خودت را بشناس»، برخی از متفکران از منظری اخلاقی این سخن را مورد توجه قرار داده و خودآگاهی را مبنای هرگونه کمال و سعادت بشری دانسته‌اند. ابن‌سینا از جمله اولین فیلسوفانی است که با رویکردی فلسفی و نه صرفاً اخلاقی - دینی این بحث را مطرح می‌کند. بعد از بوعلی سینا، شیخ شهاب‌الدین سهروردی از خودآگاهی به‌عنوان یک موضوع فرعی در آراء خود بحث کرد؛ و فخر رازی برای این بحث یک فصل جداگانه باز کرد. خواجه نصیرالدین طوسی نیز در کتاب تجریدالاعتقاد بحث خودآگاهی را به مباحث فلسفه و کلام وارد و آن را بسط داد. پس از او تقطازانی در المقاصد و شرح آن، قاضی ایچی در المواقف و می‌رسید شریف جرجانی در شرح المواقف دلایلی برای وجود ذهنی و بحث خودآگاهی ارائه نمودند. در نهایت ایرادات و اشکالات متکلمین به این موضوع باعث شد که ملاصدرا موضوع «وجود ذهنی» و بحث خودآگاهی را در أسفار تبیین کند. هم‌چنین، بحث خودآگاهی در سخنان و آراء متأخرینی چون ملاهادی سبزواری و علامه طباطبائی نیز به‌طور گسترده ملاحظه می‌شود (جوادی و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۵).

در دوره‌ی جدید، دکارت^۱ با «من می‌اندیشم پس هستم»، فصل جدیدی را در حوزه‌ی خودآگاهی گشود. دکارت خودآگاهی به‌معنای «درک بی‌واسطه از خود» را به‌عنوان سنگ بنای فلسفه‌ی مُدرن تثبیت کرد. از بزرگان نظریه‌پرداز در فلسفه‌ی خودآگاهی علاوه بر رنه دکارت که اعتقاد داشت «جایگاه خودآگاهی در غده‌ی صنوبری در مغز است»؛ می‌توانیم از جرج برکلی^۲ بانی نظریه‌آرمان‌گرایی مُدرن و باروخ اسپینوزا^۳ و اشاعه‌ی فلسفه‌ی مونیسم، گوتفرید لایبنیتز^۴ مشهور نیز که در بحث خودآگاهی نظریاتی دارد، دیوید چالمرز^۵ بنیانگذار مؤسسه‌ی مطالعات خودآگاهی مشهور دانشگاه آریزونا.

1. Descartes.R
2. Berkley.G
3. Spinoza.B
4. Leibniz.G
5. Charlms.D

دلیل دنت ماده‌گرای بزرگ که اعتقاد دارد خودآگاهی یک پدیده‌ی کاملاً فیزیکی است و جان سرل^۱ که از بزرگ‌ترین فیلسوفان کنونی فلسفه‌ی ذهن است و کریستف کُخ متخصص بزرگ عصب‌شناسی که به‌دنبال یافتن همبستگی‌های نورونی برای تبیین خودآگاهی بود، نام برد. از دیگر بزرگان این رشته می‌توان از راجر پنروز^۲، گوستاو برنرویدر^۳، ستوارت همروف^۴، دیوید بوهم^۵، روپرت شلدریک^۶، ستانیسلاس دوهین^۷، مایکل تای^۸، بنیامین لیت^۹ و کارل پریرام^{۱۰} نیز نام برد (جوادی و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۶). بررسی مطالعات انجام شده پیرامون خودآگاهی نشانگر آن است که در موضوع این تحقیق یعنی «ارائه‌ی الگوی مفهومی خودآگاهی مبتنی بر اندیشه‌های شهید مطهری (ره)»، پژوهش خاصی انجام نشده است؛ به‌همین دلیل، پیشینه‌های مرتبط با موضوع فوق مورد بررسی قرار می‌گیرد:

قربان پور لقمجانی (۱۴۰۰) به «نقد مبانی انسان‌شناختی راجرز» پرداخت. یافته‌های این پژوهش نشان داد که از نظر اسلام، انسان ماهیتاً ارزشمند است و کرامت ذاتی دارد و می‌تواند به کرامت اکتسابی برسد. انسان باید جنبه‌های منفی خویش را در سایه‌ی عقل و فطرت متعادل کند. از نظر اسلام حرکت در مسیر بندگی و هدف خلقت با انگیزه‌ی الهی موجب خودآگاهی و خودشکوفایی انسان و قرب الی‌الله خواهد شد و اعمال انسان به‌صورت داوطلبانه و ارادی براساس انتخاب انجام می‌شود و انسان را به تدریج در مسیر تعالی و کمال و معنایابی حرکت می‌دهد.

1. Searle.J
2. Penrose.R
3. Bernroider.G
4. Hameroff.S
5. Bohm.D
6. Sheldrake.R
7. Dehaene.S
8. Tay.M
9. Libet.B
10. Pribram.K

ملک و همکاران^۱ (۲۰۲۱) تحقیقی با عنوان «اثر دقیق شبیه‌سازی بر دریافت خودآگاهی، همدلی و مراقبت بیمار محور در بین دانشجویان مرد پرستار» انجام دادند. این محققان بر اساس یافته‌های پژوهش، مداخله‌ی روش‌های شبیه‌سازی شده را جهت ارتقاء خودآگاهی توصیه نمودند. پژوهشگران این روش را مکمل روش‌های قدیمی اعلام نمودند؛ زیرا خلاء آموزش خودآگاهی در برابر بیماران را جبران می‌کند.

کاردن و همکاران^۲ (۲۰۲۱) به «تعریف خودآگاهی در بافت توسعه‌ی بزرگ‌سالی» پرداختند و مجموع مقالات چاپ شده در این موضوع را بررسی کردند. یافته‌های این پژوهش نشان داد: به دلیل استفاده‌ی بسیار زیاد از بحث خودآگاهی در محیط‌های کاری، اغلب این بحث با خود «دانش» مخلوط می‌شود که لازم است وجوه آن دقیقاً روشن شود. براساس آنالیز صورت گرفته توسط این پژوهشگران، خودآگاهی را می‌توان از دو رویکرد «درون فردی» و «برون فردی» بررسی کرد. هرچند این گروه معتقدند که جمع‌بندی این دو رویکرد مهم و قابل استفاده است.

مدور و همکاران (۱۳۹۹) به بررسی «مبانی تربیت اخلاقی در نظریه‌ی انسان‌شناسی شهید مطهری (ره)» پرداختند. یافته‌های این تحقیق بیانگر «فطری بودن خودآگاهی»، «زمینه‌ساز بودن خودآگاهی برای خودشناسی»، «خودسازی اخلاقی از طریق اراده» و «لازم بودن آزادی معنوی برای نیل به کمالات اخلاقی» را از جمله مبانی تربیت اخلاقی در نظریه‌ی انسان‌شناسی شهید مطهری (ره) می‌باشد.

مورالز و همکاران^۳ (۲۰۲۰) به «طراحی و اعتباریابی پرسشنامه‌ی خودآگاهی» پرداختند. براساس یافته‌های این تحقیق، خودآگاهی اتفاقی است که در مغز رخ داده و در نهایت به توسعه‌ی هویت فردی منجر می‌شود. پژوهشگران بیان نمودند؛ علی‌رغم پیشینه‌ی طولانی بحث خودآگاهی، هنوز ابزار دقیقی برای اثبات و سنجش آن وجود ندارد. هم‌چنین،

1. Malek et. al.

2. Carden et. al.

3. Moralez et. al.

یافته‌های این پژوهش رابطه‌ی معنادار و مستقیم بین میزان خودآگاهی و اعتمادبه‌نفس افراد را مورد تأیید قرار دادند.

مرتضوی اصل و اسماعیلی (۱۳۹۷) به «بررسی مبانی انسان‌شناسی در فلسفه‌ی تربیتی اسلام از دیدگاه قرآن» پرداختند. یافته‌های پژوهش نشان داد که انسان از نگاه قرآن موجودی است: اندیشه‌ورز، دوبعدی با اصالت روح، اجتماعی و دارای اختیار و مسئولیت و برخوردار از کرامت و فطرت الهی که مبدأ توحیدی داشته و به‌سوی خدا بازمی‌گردد. خلیلیان و افلاکی فرد (۱۳۹۵) به «بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی (خودآگاهی) بر کارآمدی و افزایش شادکامی دانش‌آموزان دختر دوره‌ی دوم متوسطه» پرداختند. یافته‌های تحقیق نشان‌دهنده‌ی تأثیر مثبت و معنی‌دار کارگاه بر کارآمدی و شادکامی دانش‌آموزان می‌باشد. کریمی بنادکوکلی (۱۳۹۶) پژوهشی با عنوان «مبانی انسان‌شناختی علوم انسانی اسلامی در قرآن کریم» انجام داد. یافته‌های این بررسی مبانی: اختیار، تربیت‌پذیری، مرکب بودن انسان، معرفت‌گرا بودن، جاودانگی، فطرت و کرامت انسانی را از برجسته‌ترین مبانی انسان‌شناسی دانستند. درآلود (۱۳۹۵) به «بررسی مفهوم و نحوه‌ی دستیابی به خودآگاهی» پرداخت. وی مؤلفه‌های شش‌گانه‌ی آگاهی شامل: ویژگی‌های جسمانی و بدنی، نقاط قوت، نقاط ضعف، افکار، باورها و ارزش‌ها و آگاهی از اهداف خود را جهت رسیدن به خودباوری و تقویت خودآگاهی ضروری اعلام کرد. جهانی و اکبری (۱۳۹۵) در یک مطالعه‌ی موردی به بررسی «تأثیر فلسفه بر خودآگاهی کودکان پایه ششم» پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد که آموزش فلسفه به‌مثابه‌ی فرآیند، می‌تواند خویش‌شناسی دانش‌آموزان را تقویت نموده و آنان را در مسیر خداشناسی به‌عنوان هدف نهایی آفرینش سوق دهد.

نتایج بررسی‌های انجام شده توسط ساندیو و همکاران^۱ (۲۰۱۴) با موضوع «رشد خودآگاهی در نوجوانان» نشان داد که خودآگاهی افراد در نتیجه‌ی تعاملات اجتماعی آنان مرتب در حال بازسازی است. هم‌چنین، یافته‌های پژوهش رابطه‌ی مثبت و معنادار بین

1. Sandu et. al.

میزان خودآگاهی و تصویر نوجوانان از خودشان را تأیید نمود. ریاضی هروی و همکاران (۱۳۹۱) به «مقایسه‌ی مفهوم خودشناسی از نگاه آیین زرتشت و اسلام» پرداختند. یافته‌های تحقیق حکایت از نزدیکی و قرابت آیین زرتشت و اسلام در نگاه به انسان، ابعاد وجودی وی، حالات و مراتب روحانی او، مفهوم و مسیر خودشناسی و نیل به سعادت و کمال انسان دارد.

ووجیایون^۱ (۲۰۱۰) پژوهشی با عنوان «مطالعه‌ای بر تکامل احساسات و خودآگاهی نوجوانان» انجام داد. یافته‌های پژوهش بیانگر این بود که اگر یک الگوی مثبت خودآگاهی به نوجوانان ارائه شود، بسیاری از مشکلات روان‌شناختی آنان در بزرگسالی برطرف خواهد شد.

صالح بلوردی و پاشا شریفی (۱۳۸۹) به «بررسی رابطه‌ی خودآگاهی در موقعیت شغلی با رضایت شغلی مدیران فروش سازمان مدیریت صنعتی ایران» پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد که بین خودآگاهی در موقعیت خصوصی و رضایت شغلی رابطه‌ی مثبت و معناداری وجود دارد و می‌توان رضایت شغلی را از روی خودآگاهی افراد در موقعیت خصوصی آنان پیش‌بینی کرد. رادفر و همکاران (۱۳۸۷) پژوهشی با عنوان «مهارت خودآگاهی» انجام دادند؛ نتایج این تحقیق نشان داد که انسان هرچه بیشتر خود را بشناسد و درک بهتری از ویژگی‌های خود داشته باشد، احتمال رشد استقلال و اعتمادبه‌نفس را در خود افزایش داده است. هم‌چنین، زمینه را برای پذیرش بهتر دیگران نیز تقویت کرده است. عربگل و همکاران (۱۳۸۴) به «بررسی اثر برنامه‌ی آموزش مهارت‌های زندگی (خودآگاهی) بر عملکرد دانش‌آموزان سال چهارم ابتدایی» پرداختند. نتایج این تحقیق نشان داد که آموزش مهارت‌های زندگی بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان تأثیری مثبت و معنادار داشته است. باعنایت به مطالب مقدماتی و نیز سوابق مطالعاتی، پژوهش فعلی سعی دارد به ارائه‌ی الگوی مفهومی خودآگاهی مبتنی بر اندیشه‌های شهید مطهری (ره) بپردازد.

این دستاورد می‌تواند به برنامه‌ریزی سیاست‌گذاران و فیلسوفان تربیتی کشور کمک نموده و به فروکاهش مسائل پیرامونی منجر شود.

روش^۱

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی، به‌لحاظ رویکرد کیفی و از نظر روش، تحلیلی و استنباطی است. رویکرد کیفی برای درک و تبیین پدیده‌ها از داده‌های کیفی استفاده می‌شود و اغلب در پی شناخت معانی، مفاهیم، توضیحات و ویژگی‌های موضوع مورد مطالعه است (دلاور، ۱۳۸۹: ۳۰۸). جهت ارائه‌ی الگوی مورد نظر، ابتدا با استفاده از روش تحلیل محتوا از نوع استقرایی و روش استنباطی؛ مبانی و مؤلفه‌های خودآگاهی در اندیشه‌های شهید مطهری (ره) مورد پیمایش قرار گرفت. جامعه یا محیط پژوهش در بخش مکتوب شامل کلیه‌ی کتاب‌ها، پژوهش‌های انجام شده و مقالات دست اول، سخنرانی‌ها و سایر نوشته‌های شهید مطهری (ره) بود. حجم نمونه در این قسمت به‌صورت هدفمند بود؛ و محیط یا جامعه‌ی پژوهش در بخش دوم شامل متخصصین در حوزه‌های فلسفه‌ی تعلیم و تربیت و روان‌شناسی تربیتی که براساس ملاک حداقل دو مقاله در موضوع خودآگاهی انتخاب شدند. حجم نمونه در این قسمت به‌صورت هدفمند با توجه ملاک اشباع نظری ۱۵ نفر انتخاب شد. در روش نمونه‌گیری هدفمند، هدف پژوهشگر انتخاب مواردی است که با توجه به هدف دارای بیشترین اطلاعات باشند و محقق را در شکل‌دهی الگوی نظری خود یاری دهند و این کار تا جایی ادامه می‌یابد که طبقه‌بندی مربوط به داده‌ها و اطلاعات اشباع و نتیجه‌ی مورد نظر با تمام جزئیات و با دقت تشریح شود (امیدی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۰). هم‌چنین، به‌منظور اعتبارسنجی نظری الگوی ارائه‌شده، از گروه‌کانونی استفاده شد. ابزار مورد استفاده جهت جمع‌آوری اطلاعات موردنیاز، فیش‌برداری و مصاحبه بود. و در تحلیل اطلاعات به‌دست آمده مربوط به تعیین الگوی خودآگاهی از روش کیفی «تحلیل مضمون» استفاده شد.

یافته‌ها

بررسی‌های صورت گرفته نشان داد که لازمه‌ی ارائه‌ی الگوی مفهومی، استخراج مبانی و مؤلفه‌های خودآگاهی از اندیشه‌های شهید مطهری (ره) می‌باشد. بدین منظور، علاوه بر فیش‌برداری با صاحب‌نظران و متخصصین مربوطه نیز مصاحبه به‌عمل آمد و بعد از مقوله‌بندی یافته‌های به‌دست‌آمده و اعتباریابی آن، علی‌رغم درهم‌تنیدگی محتوای استخراج شده، مبانی مورد نظر در پنج محور: ذومراتب بودن، خداجویی، اندیشه‌ورزی، انتخاب‌گری و پویایی و بالندگی انسان؛ تفکیک و تبیین گردید. هم‌چنین، با توجه به یافته‌های پژوهش مؤلفه‌های خودآگاهی شامل: خود فیزیکی و وراثتی، خود واقعی، خود آرمانی، خود اجتماعی، خود اخلاقی و معنوی و عزت‌نفس؛ می‌باشد که در قالب جداول مربوطه و به تفکیک زیر ارائه می‌شود:

جدول ۱. مبانی خودآگاهی مبتنی بر اندیشه‌های شهید مطهری (ره)

مبانی خودآگاهی	
- انسان دارای دو نوع «من» است: یکی من ملکوتی، یعنی همان‌که در قرآن از آن به نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي تعبیر شده و یک مرتبه‌ی دیگر وجود انسان که همان طبیعت است (مطهری، ۱۳۹۶، جلد ۲۲: ۸۳۹).	
- انسان در عالی‌ترین درجه‌ی خود مقرب‌ترین موجود به درگاه خداوند متعال است و می‌تواند به سطحی برسد که از فرشته هم بالاتر قرار بگیرد، ولی در مواقعی از گیاه هم پایین‌تر و حتی در مرتبه‌ی یک موجود بی‌جان قرار می‌گیرد (مطهری، ۱۳۹۶، جلد ۲۲: ۸۴۵).	
- انسان یک موجود مرکب است که در درونش دو «من» حاکم است: یک من انسانی و یک من حیوانی؛ که من حقیقی انسان آن من انسانی اوست (مطهری، ۱۳۹۶، جلد ۲۳: ۴۵۸).	ذومراتب بودن انسان
- قرآن یک «خودی» را نفی می‌کند که لازم است نفی شود و «خودی» دیگر را تأیید می‌کند که باید بازیافته و ثابت شود.	
- از نظر قرآن توجه و هدایت انسان به سمت «خود» یک ضرورت محسوب می‌شود و خسران واقعی آن خسروانی است که انسان نفس خودش را باخته باشد (مطهری، ۱۳۹۶، جلد ۲۳: ۴۶۰).	
- انسان دارای سه درجه و مرتبه است: یکی مرتبه «بدن» که ساختمان مادی انسان است، مرتبه‌ی دیگر، مرتبه «مثال» است که قوای احساسی و قوای تخیلی انسان را وابسته به آن مرتبه از وجود انسان می‌دانند. یک درجه‌ی بالاتر هم انسان دارد که آن را درجه‌ی عقلانی انسان می‌گویند که	

مبانی خودآگاهی

آن درجه‌ی روحانیت کامل انسان است (مطهری، ۱۳۹۶، جلد ۲۹: ۲۹۵).

- من حقیقی‌ترین شیئی است که انسان آن را کشف کرده است. اگر انسان در وجود خودش دقت کند، خود را پیش خودش حاضر می‌بیند و آن وقت خدا را می‌بیند. وقتی انسان خدا را یافت، خودش را به معنی واقعی درک کرده است. به هر میزان که انسان به یاد خدا باشد، خود را پیدا کرده است (مطهری، ۱۳۹۶، جلد ۳: ۱۴۰).

- خودآگاهی امری بالقوه است و قابلیت رشد دارد؛ عبادت باعث تقویت خودآگاهی و خداشناسی انسان می‌شود.

- خودشناسی مقدم بر خداشناسی است، انسان تا خود را نشناسد نمی‌تواند خدا را بشناسد. اگر انسان به خودش باز گردد، آن وقت خدا را می‌بیند. انسان وقتی خدا را یافت دیگر هیچ وقت دیدن من از دیدن خدا جدا نیست. اگر انسان به سوی خدا توجه کند، خدا را می‌یابد و بعد خود را می‌یابد؛ بنابراین، شخص خداجو هم خدا را دارد، هم خود را دارد (مطهری، ۱۳۹۶، جلد ۲۹: ۲۲۲).

- وقتی انسان خود را به ضعف و نقص بشناسد، آن وقت خدا را به کمال و قوت و لایتناهی می‌شناسد (مطهری، ۱۳۹۶، جلد ۲۳: ۲۵۸).

- اسلام طرفدار عقل است و روی این استعداد بسیار تکیه کرده و تفکر را بالاترین عبادت می‌داند.

- عقل یک موهبت الهی و استعداد مخصوصی است که به انسان عنایت شده تا با بهره‌گیری از آن بتواند در زندگی خویش راه سعادت و رستگاری را بییابد (مطهری، ۱۳۹۶، جلد ۱۳: ۳۵۳).

- مهم‌ترین اصول قابل توجه مسلمانان در حوزه تفکر و اندیشه‌ورزی عبارت‌اند از: اقامه دلیل و برهان روشن؛ داشتن پشتوانه‌ی علمی؛ ژرف‌نگری؛ دوری از تعصب؛ و حقیقت‌جویی و واقع‌بینی به دور از جزم‌اندیشی و تعصب (مطهری، ۱۳۹۶، جلد ۲۳: ۷۷۹).

- بزرگ‌ترین لغزش‌گاه‌های عقل که لازم است مورد توجه انسان‌ها قرار گیرد، عبارت‌اند از: تکیه بر ظن و گمان؛ پیروی از امیال و هواهای نفسانی؛ شتابزدگی؛ سُنّت‌گرایی؛ پیروی از اکثریت؛ و شخصیت‌گرایی (مطهری، ۱۳۹۶، جلد ۲۲: ۶۹۳).

- نقش کلیدی و رسالت نظام رسمی آموزش و پرورش در پرورش تفکر و تقویت قدرت تجزیه و تحلیل فراگیران است.

- خداوند از انسان به عنوان یک موجود آزادِ خودساز یاد می‌کند که می‌تواند راهی را که خدا نشان داده انتخاب کند و سپاسگزار خداوند باشد، یا راهی دیگر که راه ناسپاسی است را انتخاب کند (مطهری، ۱۳۹۷: ۳۶).

- در انسان عقل و شعور و اراده‌ی اخلاقی و قوه‌ی انتخاب و ترجیح آفریده شده است (مطهری،

خداجویی انسان

اندیشه ورزی انسان

انتخاب‌گری انسان

مبانی خودآگاهی

(۱۳۹۷: ۳۷).

- انسان در عین آزادی، با محدودیت‌های فراوانی از جمله: وراثت، محیط طبیعی و جغرافیایی، محیط اجتماعی، تاریخ و عوامل زمانی و.. مواجه می‌باشد (مطهری، ۱۳۹۷: ۳۸).

- انسان در عین این که نمی‌تواند رابطه‌اش را با محدودیت‌های وراثتی به کلی قطع کند، می‌تواند تا حدود زیادی بر علیه آن‌ها اقدام نماید (مطهری، ۱۳۹۶، جلد ۲۲: ۶۹۳).

- گرچه بحث قضا و قدر الهی امری قطعی و مسلم است ولی عامل محدود کردن انسان نیست (مطهری، ۱۳۹۶، جلد ۲۲: ۶۹۳).

- انسان تحت تأثیر محرکات نفسانی و رغبت‌های درونی واقع می‌شود، اما در مقابل آن‌ها مسخر و مغلوب نیست.

- عمل انسان از خواست و رضایت کامل او و تصویب قوه‌ی تمیز او سرچشمه می‌گیرد و هیچ عاملی او را برخلاف میل و رغبت و رضا و تشخیصش وادار نمی‌کند (مطهری، ۱۳۹۶، جلد ۱: ۳۹۵).

- انسان به دلیل برخورداری از آزادی و قدرت انتخاب، می‌تواند درباره‌ی خود و اشخاص دیگر قضاوت کند.

- آگاهی‌های تجربی را می‌توانیم با سه مرحله‌ای (شناخت حسی، شناخت آیه‌ای و شناخت عقلی) و یا هم می‌توانیم دو مرحله‌ای (شناخت حسی و شناخت عقلی) بدانیم (مطهری، ۱۳۹۸، جلد ۱: ۱۲۶).

- منابع آگاهی به چهار دسته: طبیعت، عقل و خرد، قلب یا دل و تاریخ قابل تفکیک هستند (مطهری، ۱۳۹۶، مجموعه آثار، جلد ۲۹: ۲۹۴).

- خودآگاهی دارای مقدماتی شامل: داشتن درک تاریخی از خود؛ داشتن آگاهی به دیگری؛ برخورد احتیاط‌آمیز و تردیدآمیز با خود؛ داشتن رابطه‌ی اخلاقی با خود؛ داشتن صراحت، شفافیت و صداقت با خود؛ مهار واقعیت از طریق اندیشه‌ی مفهومی؛ و داشتن دانش مفهومی جهت مهار واقعیت بی‌شکل، سیال، چندسطحی، چندلایه‌ای و بی‌نهایت؛ می‌باشد.

- قابلیت پویایی و بالندگی خودآگاهی بیانگر رشد، توسعه و بسط حیات انسان است و روح انسان مساوی است با آگاهی.

- آگاهی دارای درجات و سطوح متفاوتی است؛ که در هشت مرتبه‌ی: خودآگاهی فطری، خودآگاهی فلسفی، خودآگاهی جهانی، خودآگاهی طبقاتی، خودآگاهی ملی، خودآگاهی انسانی، خودآگاهی عرفانی و خودآگاهی پیامبرانه قابل دسته‌بندی می‌باشد (مطهری، ۱۳۹۷: ۵۳-۸۲).

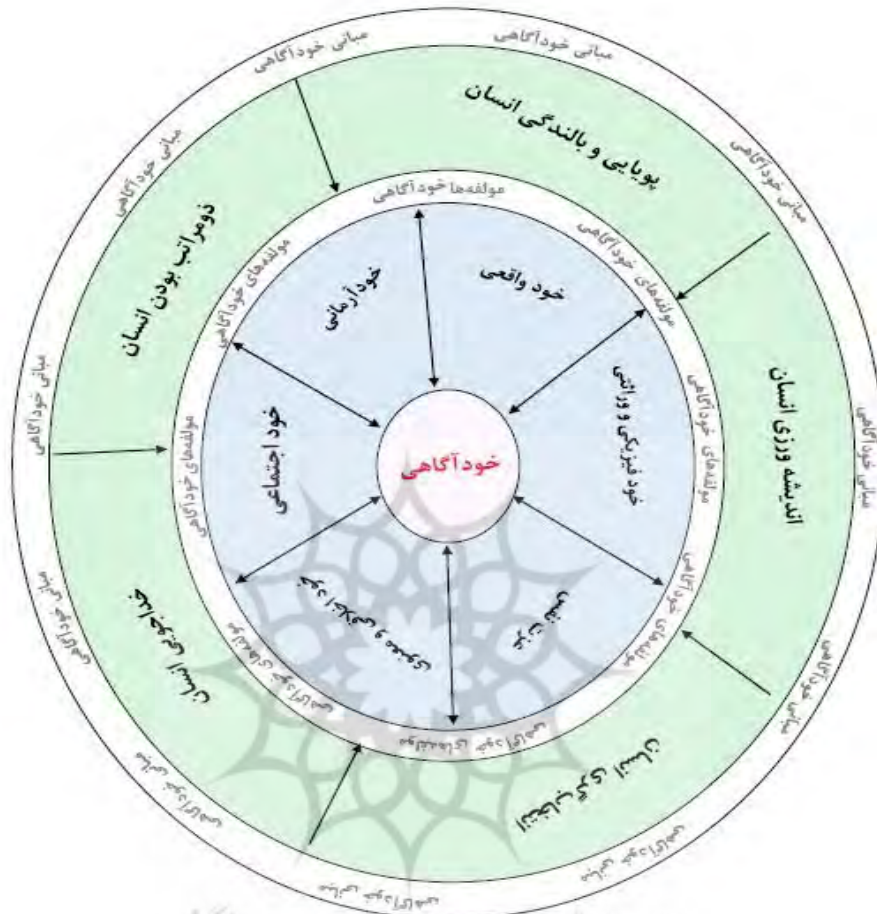
**پویایی و
بالندگی
انسان**

جدول ۲. مؤلفه‌های خودآگاهی مبتنی بر اندیشه‌های شهید مطهری (ره)

جدول (۲): مؤلفه‌های خودآگاهی	
خود فیزیکی و وراثتی	<p>- شناخت ویژگی‌های ظاهری خ (مطهری، ۱۳۹۷: ۳۷).</p> <p>- شناخت اعضای بدن و کارکرد هریک از آن‌ها. (مطهری، ۱۳۹۷: ۳۷).</p> <p>- آگاهی نسبت به پیام‌های ارسال‌شده توسط زبان بدن (رادفر و همکاران، ۱۳۸۷: ۵).</p> <p>- شناخت شباهت‌ها و تفاوت‌های ظاهری خود با دیگران (مطهری، ۱۳۹۸: ۱۳-۳۶۴-۳۶۸).</p> <p>- داشتن قدرت طبقه‌بندی و سازمان‌دهی ایده‌های خود و دیگران (فاطمی راد و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۸).</p>
خود واقعی	<p>- داشتن قدرت خودسنجی (مطهری، ۱۳۸۹: ۱-۱۲۲).</p> <p>- شناخت و پذیرش نقاط قوت و ضعف خود (رادفر و همکاران، ۱۳۸۷: ۹).</p> <p>- دارا بودن مهارت توصیف خود (فاطمی راد و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۹).</p> <p>- داشتن قدرت خودارزیابی و خودانتقادی (جزایری و رحیمی، ۱۳۹۴).</p> <p>- داشتن قدرت سنجش و ارزیابی دیگران (رکن‌آبادی، ۱۳۹۷).</p> <p>- داشتن ذهنی توانمند و فراخ‌اندیش (فاطمی راد و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۹).</p> <p>- توانایی به تعویق انداختن قضاوت (مطهری، ۱۳۸۹: ۱-۱۲۹).</p> <p>- داشتن هدف در زندگی و شناخت عوامل تأثیرگذار در تعیین هدف. هم‌چنین، شناخت ویژگی‌ها و خصوصیات اهداف قابل‌وصول در زندگی و درک حقیقت وجودی خویش (مطهری، ۱۳۹۸: ۲۹-۵۹۸).</p>
خود آرمانی	<p>- داشتن درک درست و دقیق از موفقیت و زندگی ایده‌آل (رادفر و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۲).</p> <p>- درک تفاوت موجود بین هدف و آرزو و نحوه‌ی تبدیل کردن آرزوهای زندگی به اهداف قابل‌وصول.</p> <p>- شناخت توانمندی‌های بالقوه و ظرفیت‌های قابل‌پرورش (فاطمی راد و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۷).</p> <p>- داشتن قدرت پیش‌بینی، آینده‌نگری و نظریه‌پردازی (رادفر و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۳).</p>
خود اجتماعی	<p>- داشتن تصویری روشن از جایگاه اجتماعی خویش و اشراف نسبت به جایگاه خویش در نزد دیگران.</p> <p>- توانایی خارج شدن از لاک خودپرستی و توجه به غیردوستی، ضمن اشراف به مراحل خود خانوادگی، خود قبیله‌ای و قومی، خود ملی، خود مذهبی، انسان پرستی و وجدان عمومی (مطهری، ۱۳۹۸: ۲۲۱-۸۳۹-۸۵۰).</p> <p>- درک تفاوت‌های رفتاری خود با سایرین و توانایی درک دیگران (رادفر و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۴).</p> <p>- داشتن آگاهی نسبت به تأثیر تاریخ در سرنوشت انسان و جوامع بشری (مطهری، ۱۳۹۷: ۳۸).</p>

جدول (۲): مؤلفه‌های خودآگاهی

	<p>- شناخت فرآیندها و عوامل مؤثر در ارتباطات اجتماعی (رادفر و همکاران، ۱۳۸۷، ۱۴).</p>
	<p>- آگاهی از جنبه‌ی معنوی خود و درک ضرورت و اهمیت معرفت دینی (رادفر و همکاران، ۱۳۸۷، ۱۶).</p>
	<p>- شناخت ارزش‌ها، عواطف و آرمان‌های خویش و شناخت خصوصیات اخلاقی و رفتاری خویش (رادفر و همکاران، ۱۳۸۷، ۱۷).</p>
خودِ اخلاقی و معنوی	<p>- شناخت آداب اجتماعی و ارزش‌های حاکم بر جامعه (جزایری و رحیمی، ۱۳۹۴).</p>
	<p>- آشنایی با معیارها و شاخص‌های یک عمل اخلاقی (اعم از: دگردوستی، حُسن و قُبْح ذاتی کارها، الهام و وجدان، تأمین‌کننده‌ی نیازهای اصلی جامعه و رضای خدا) (مطهری، ۱۳۹۶، جلد ۲۲: ۷۴۱).</p>
	<p>- پی بردن به نقش طبیعت در تلطیف عواطف انسانی (فاطمی راد و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۹).</p>
	<p>- قائل شدن فرصت انتخاب و تصمیم‌گیری در این مورد، برای دیگران (مطهری، ۱۳۹۶، جلد ۲۲: ۷۴۷).</p>
عزت نفس	<p>- آشنایی با مفهوم و مصداق‌های عزت‌نفس و شناخت ویژگی‌های افراد دارای عزت‌نفس بالا هم‌چنین، آشنایی با عوامل تقویت‌کننده‌ی عزت‌نفس (رادفر و همکاران، ۱۳۸۷، ۲۹).</p>
	<p>- درک ظرفیت‌ها، عزت و جایگاه انسان در نظام آفرینش (مطهری، ۱۳۹۸، جلد ۲۳: ۳۲۰).</p>
	<p>- شناسایی عوامل تخریب‌کننده‌ی عزت‌نفس و اجتناب از دنائت و پستی (مطهری، ۱۳۹۸، جلد ۲۳: ۳۱۹).</p>
	<p>- داشتن قدرت خودارزیابی و توانایی ارزشیابی عملکرد خویش (فاطمی راد و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۸).</p>

نمودار ۱. الگوی خودآگاهی مبتنی بر اندیشه‌های شهید مطهری (ره)

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف ارائه الگوی مفهومی خودآگاهی مبتنی بر اندیشه‌های شهید مطهری (ره) انجام شده است. یافته‌های تحقیق حاکی از آن بود که در اندیشه‌های ایشان، انسان هرچه بیشتر خود را بشناسد و درک بهتری از ویژگی‌های خود داشته باشد، احتمال رشد ابعاد مختلف شخصیت خود را افزایش داده و زمینه را برای پذیرش بهتر دیگران نیز تقویت کرده است. هم‌چنین، خودآگاهی در تصمیم‌گیری‌های مهم زندگی نقش حیاتی

ایفا می‌کند و در سازمان‌دهی به مدیریت هیجان و روش‌های مقابله با مشکلات نیز تأثیر چشمگیری دارد. در اندیشه‌های شهید مطهری (ره) انسان موجودی ذومراتب است؛ که دارای دو بُعد: مادی و جسمانی و معنوی و غیرمادی می‌باشد. از آنجا که روح منشأ الهی دارد، جنبه‌ی حقیقی وجود انسان محسوب می‌شود. اسلام همواره بر خودشناسی، از آن‌رو که مبدأ حرکت تکاملی انسان در نیل به آفریدگار است، به دو شیوه‌ی آنفسی و آفاقی، تأکید کرده است. تفکر در آیات هستی سبب می‌شود، انسان از استعدادها و توانمندی‌های خاص خود آگاه شده و به خودشناسی برسد. خودشناسی ضمن آنکه مقدمه‌ای برای شناخت آفریدگار محسوب می‌شود، در تنظیم روابط انسان با جهان هستی و سایر انسان‌ها نیز کمک می‌کنند. ویژگی خداجویی انسان، یکی دیگر از مبانی خودآگاهی در اندیشه‌های شهید مطهری (ره) می‌باشد. خودشناسی نقطه‌ی آغازین حرکت تکاملی انسان و مقدمه‌ی خداشناسی است. هم‌چنین، یافته‌های تحقیق نشان داد که انسان موجودی اندیشه‌ورز است و عقل یک موهبت الهی است که خداوند متعال به او عنایت فرموده تا بتواند راه سعادت و رستگاری را بی‌یابد و از انحرافات احتمالی مصون بماند. در اندیشه‌های ایشان، انسان موجودی مختار و دارای آزادی معنوی است که برای ساختن زندگی خویش و تبدیل محیط طبیعی به صورت دلخواه و ساختن آینده به گونه‌ای که خودش می‌خواهد، محدودیت‌های فراوانی دارد. ضمن این که نمی‌تواند رابطه‌اش را با این محدودیت‌ها به کلی قطع کند، می‌تواند تا حد زیادی علیه آن‌ها طغیان نموده و خود را از قید حکومت عوامل طبیعی آزاد سازد؛ زیرا رفتار انسان از قوه‌ی تمیز او سرچشمه می‌گیرد. پویایی و بالندگی به معنی رشد، توسعه و بسط حیات انسان قابل محاسبه و تبیین می‌باشد. آگاهی انسان دارای درجات و سطوح متفاوتی است؛ که در هشت مرتبه‌ی: خودآگاهی فطری، خودآگاهی فلسفی، خودآگاهی جهانی، خودآگاهی طبقاتی، خودآگاهی ملی، خودآگاهی انسانی، خودآگاهی عرفانی و خودآگاهی پیامبرانه؛ قابل تفکیک می‌باشد. بعد از استخراج مبانی فوق و به منظور دستیابی به اجزای خودآگاهی، یافته‌های تحقیق

موردبررسی مجدد قرار گرفت؛ که حاصل این جستار احصاء مؤلفه‌های خودآگاهی در شش محور درهم تنیده و به شرح زیر می‌باشد:

خود فیزیکی یا وراثتی، که از عوامل مؤثر در شناخت خود است و توسعه‌ی مفهومی انسان‌ها به توانایی آنان در شناخت شباهت‌ها و تفاوت‌های آنان با دیگران بستگی دارد. این خصوصیات از طریق وراثت به انسان منتقل شده است. جزء دیگر خودآگاهی، خود واقعی است که درونی‌ترین بخش وجود هر فرد محسوب می‌شود. همه‌ی افراد از برخی ویژگی‌های مثبت و نقاط قوت برخوردارند. علاوه بر شناخت نقاط قوت، آگاهی از نقاط ضعف و شناخت احساسات نیز برای شناخت هر چه بیشتر خود واقعی انسان لازم است. خود آرمانی از دیگر مؤلفه‌های خودآگاهی به‌شمار می‌رود که اگر واقع‌بینانه تعیین شوند، همان اهداف زندگی محسوب می‌شوند. خود اجتماعی یکی دیگر از اجزای خودآگاهی است و به تصویری که فرد از جایگاه اجتماعی خود دارد، اطلاق می‌شود. گرچه ویژگی‌های فردی و شرایط اجتماعی افراد در روند تشکیل خود اجتماعی آنان مؤثر است، ولی محیط اجتماعی انسان نیز عامل مهمی در تکوین خصوصیات روحی و اخلاقی هر فرد به‌شمار می‌رود. با توجه به اینکه اخلاق و معنویت جهت دهنده‌ی همه‌ی حرکت‌ها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی جامعه محسوب می‌شود، خود اخلاقی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. کرامت و عزت‌نفس نیز از مؤلفه‌های خودآگاهی محسوب می‌شود؛ که بدون آن، بسیاری از نیازهای اساسی انسان برآورده نمی‌شود. قرآن کریم عزت را اختصاصاً از آن مؤمنان می‌داند. به همین دلیل، خداوند انسان را به مواظبت و مراقبت از خود بسیار سفارش کرده است.

یافته‌های این پژوهش با یافته‌های مدور و همکاران (۱۳۹۹)، مرتضوی اصل و اسماعیلی (۱۳۹۷)، رکن آبادی (۱۳۹۷)، کریمی بناد کوکی (۱۳۹۵)، جهانی و اکبری (۱۳۹۴)، در بحث «اندیشه‌ورز بودن انسان» به‌عنوان یکی از مبانی خودآگاهی هماهنگ و همسو می‌باشد؛ و در خصوص مبنای «ذومراتب بودن انسان»، نیز با یافته‌های قربان پور لقمجانی (۱۴۰۰)، مدور و همکاران (۱۳۹۹)، مرتضوی اصل و اسماعیلی (۱۳۹۷)، همخوان

است. هم‌چنین، در بحث «پویایی و بالندگی انسان» نیز با یافته‌های مدور و همکاران (۱۳۹۹)، کریمی بناد کوکی (۱۳۹۵)، همسو می‌باشد. هم‌چنین، یافته‌های پژوهش قربان پور لقمجانی (۱۴۰۰)، مدور و همکاران (۱۳۹۹)، ریاضی هروی و همکاران (۱۳۹۱) نیز با یافته‌های این پژوهش در بحث «خداجویی انسان» به‌عنوان یکی دیگر از مبانی خودآگاهی هماهنگ است.

در خصوص مؤلفه‌های خودآگاهی نیز، نتایج این پژوهش با بررسی‌های انجام گرفته توسط نورعلیزاده میانجی (۱۳۹۵)، فاطمی راد و همکاران (۱۳۹۵)، رادفر و همکاران (۱۳۸۲) هماهنگ و همخوان است. در ضمن، نتایج این پژوهش با یافته‌های قربان پور لقمجانی (۱۴۰۰)، وحدانی اسدی و همکاران (۱۳۹۵)، نیز در بحث «خود اخلاقی و معنوی» به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های خودآگاهی هماهنگ است؛ و در خصوص مؤلفه‌ی «خود اجتماعی» با یافته‌های سانیدیو و همکاران (۲۰۱۴) همسویی دارد. هم‌چنین، در خصوص مؤلفه‌های «خود اجتماعی»، «خود اخلاقی و معنوی»، «خود واقعی» نیز با یافته‌های ریاضی هروی و همکاران (۱۳۹۱) و در بحث «کرامت و عزت‌نفس» با یافته‌های مورالز و همکاران (۲۰۲۰)، قربان پور لقمجانی (۱۴۰۰)، مدور و همکاران (۱۳۹۹)، کریمی بناد کوکی (۱۳۹۵) همخوانی دارد.

در پایان می‌توان این‌گونه بیان نمود؛ اگر مسئولان و متخصصان نظام تعلیم و تربیت ایران می‌خواهند که دانش‌آموزان امروز در آینده افرادی خودآگاه و مؤثر باشند و نظام آموزشی کشور بتواند با موفقیت و وظیفه‌ی خود را انجام دهد، پیشنهاد می‌شود، با توجه به مبانی مورد نظر شهید مرتضی مطهری (ره) و سایر اندیشمندان مسلمان، نسبت به تقویت مؤلفه‌های خودآگاهی آنان اقدام نموده و ارتقاء خودآگاهی دانش‌آموزان را به‌عنوان یک ضرورت انکارناپذیر مورد توجه ویژه‌ی خویش قرار دهند.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

منابع

- قرآن کریم، ترجمه‌ی محمد مهدی فولادوند.
- اصلاحی فرشمی، فاطمه؛ اصغر نژاد فرید، علی اصغر؛ ابوالمعالی الحسینی، خدیجه؛ خلعتبری، جواد (۱۴۰۰). «اثر بخشی درمان ذهن‌آگاهی مبتنی بر استعاره‌های مثنوی معنوی بر ابعاد سرمایه روان‌شناختی، در دانش‌جویان دختر افسرده». فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، دانشگاه علامه طباطبائی، س ۱۱، ش ۴۶، صص ۱۷۱-۲۰۴.
- اعرافی، علیرضا؛ بهشتی، محمد؛ علی‌نقی، فقیهی؛ ابوجعفری، مهدی (۱۳۸۱). اهداف تربیت از دیدگاه اسلام. تهران: انتشارات سمت.
- امیدی، جمشید؛ هاشمی، سید احمد؛ قلتاش، عباس؛ ماشینچی، علی اصغر (۱۳۹۸). طراحی الگوی برنامه درسی آموزش کارآفرینی برای دانش‌آموزان دوره اول متوسطه. فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، س ۱۲، ش ۲، صص ۲۵-۳۹.
- ایوبی مهریزی، مطهره؛ موسوی، سیده فاطمه؛ باقری، فریبرز (۱۳۹۹). «مقایسه‌ی خودمراقبتی ذهن آگاه، سبک‌های دلبستگی و راهبردهای حفظ رابطه در متأهلین با و بدون تعارض زناشویی». فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، دانشگاه علامه طباطبائی، س ۱۱، ش ۴۱، صص ۱۸۱-۲۱۰.
- باباجانی بروجنی، لاله؛ رضاپور میر صالح، یاسر؛ متقی، شکوفه (۱۳۹۹). «معنویت و تعالی خود در حرفه مشاوره: یک تحلیل کیفی». فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، دانشگاه علامه طباطبائی، س ۱۱، ش ۴۴، صص ۷۹-۱۰۶.
- جزایری، علیرضا؛ رحیمی، سیدعلی سینا (۱۳۹۱). بسته‌ی آموزشی مهارت‌های زندگی. تهران: دانژه.
- جهانی، رضا؛ اکبری، احمد (۱۳۹۴). «تأثیر فلسفه برخورد آگاهی کودکان». مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی، دره ۱، ش ۱، صص ۵۸-۶۶.
- جوادی، محسن؛ کوهی، توکل؛ باران، سدت (۱۳۹۱). «وجود ذهنی از دیدگاه ملاصدرا». دوفصلنامه علمی- پژوهشی حکمت صدرایی، پاییز و زمستان، صص ۳۳-۴۶.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۷). بیانیه‌ی گام دوم انقلاب خطاب به ملت ایران. تهران: دفتر مقام معظم رهبری.

- خلیلیان، زینب؛ افلاکی فرد، حسین (۱۳۹۴). «بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر خودکارآمدی دانش‌آموزان دختر دوره دوم متوسطه». دومین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روان‌شناسی آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی ایران، تهران.
- دژآلود، صدف (۱۳۹۵). «خودآگاهی چیست و چگونه می‌توانیم به آن برسیم؟». گرفته شده در تاریخ ۱۳۹۸/۰۹/۱۰، سایت شرکت تجارت الکترونیک توژال.
- دلاور، علی (۱۳۸۹). «روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی». تهران: انتشارات پیام نور.
- رادفر، شکوفه؛ حمیدی، فریده؛ لرستانی، فهیمه؛ ابراهیمی، بهمن؛ میرزایی، جعفر (۱۳۸۲). «بررسی وضعیت بهداشت روانی فرزندان جانبازان در ۲۲ استان کشور». طرح پژوهشی بنیاد مستضعفان و جانبازان.
- رکن آبادی، مرتضی (۱۳۹۷). «خودآگاهی و مؤلفه‌های آن». نشست پژوهشی مهارت‌های زندگی. ریاضی هروی، شیدا؛ شمشیری، بابک؛ رحیمیان، سعید (۱۳۹۱). «مقایسه‌ی مفهوم خودشناسی از نگاه آیین زرتشت و اسلام». مجله هفت آسمان، س ۱۴، ش ۵۵، صص ۴۵-۶۲.
- زمانیان، حسین؛ اسحاقی نسب، اسماء (۱۳۹۴). «نسبت خودآگاهی با مبانی متافیزیکی در فلسفه ابن سینا». دو فصلنامه جاویدان خرد، دوره دوم، ش ۲۸، صص ۴۱-۶۰.
- صالح بلوردی، آناهیتا و پاشا شریفی، حسن (۱۳۸۹). «بررسی رابطه‌ی خودآگاهی در موقعیت شغلی با رضایت شغلی مدیران فروش سازمان مدیریت صنعتی ایران». گرفته شده در تاریخ ۱۳۹۸/۰۷/۱۱، سایت مدیریت صنعتی ایران.
- عربگل، فریبا و همکاران (۱۳۸۴). «اثر برنامه‌ی آموزش مهارت‌های زندگی بر عملکرد دانش‌آموزان سال چهارم ابتدایی». دفتر امور زنان، تهران: نشر آرویح.
- غیاثوند، مهدی (۱۳۸۹). «معانی چهارگانه آگاهی». مجله فلسفه ذهن، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی: ۱۴۷-۱۷۴.
- فاطمی راد، محمد حسن؛ طاهری، نسترن (۱۳۹۵). خودشناسی و خودآگاهی. تهران: نشر وانا.
- قربان پور لقمجانی، امیر (۱۴۰۰). «نقد مبانی انسان‌شناختی نظریه مراجع محور کارل راجرز با نگرش به منابع اسلامی». فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، دانشگاه علامه طباطبائی، س ۱۲، ش ۴۷، صص ۴۷-۹۶.

کریمی بناد کوکی، محمود (۱۳۹۶). «میانی انسان شناختی علوم انسانی در قرآن کریم». دوفصلنامه علم پژوهشی مطالعات قرآن و حدیث، س ۱۰، ش ۲، صص ۲۳۱-۲۶۲.

کیانی، زهرا؛ ابوالمعالی حسینی، خدیجه؛ باقری، فریبرز (۱۴۰۰). «ساختار وجودی انسان در قرآن و کاربرد آن در ساحات تربیتی مبتنی بر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش». نشریه علمی پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، س ۲۹، دوره جدید، ش ۱۳۵، صص ۵۰-۱۷۵.

مدور، معصومه؛ بهشتی، سعید؛ فرمیانی فراهانی، محسن (۱۳۹۹). «میانی تربیت اخلاقی در نظریه انسان‌شناسی شهید مطهری (ره)». فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، س ۲۸، دوره جدید، ش ۴۸، صص ۳۰-۵۰.

مرتضوی اصل، رحمان؛ اسماعیلی، زهره (۱۳۹۷). «مطالعه میانی انسان‌شناسی در فلسفه تربیتی اسلام از دیدگاه قرآن کریم». گرفته شده در تاریخ ۱۳۹۹/۰۹/۰۱، همایش بین‌المللی روان‌شناسی و فرهنگ زندگی.

مطهری، مرتضی (۱۳۹۶). مجموعه آثار؛ نسخه دیجیتال، جلد‌های: (۱، ۲، ۳، ۱۳، ۲۲، ۲۳، ۲۹). قم و تهران: انتشارات صدرا.

مطهری، مرتضی (۱۳۹۷). انسان در قرآن. قم و تهران: انتشارات صدرا.

مطهری، مرتضی (۱۳۹۷). شرح مبسوط منظومه. قم و تهران: انتشارات صدرا.

مطهری، مرتضی (۱۳۹۸). اصول فلسفه و روش رئالیسم. قم و تهران: انتشارات صدرا.

نورعلیزاده میانجی، مسعود (۱۳۹۵). خودآگاهی و مدیریت خویشتن. تهران: انتشارات کانون اندیشه جوان.

وحدانی اسدی، محمدرضا؛ نوروزی، داریوش؛ فردانش، هاشم؛ علی‌آبادی، خدیجه؛ باقری، خسرو (۱۳۹۵). «اعتباریابی الگوی طراحی آموزشی برای آموزش اخلاق». فصلنامه روان‌شناسی

تربیتی، س ۱۲، ش ۴۰، صص ۱۹۲-۲۰۹.

Carden, J., Jones, R. J., Passmore, j. (2021). *Defining Self-Awareness in the Context of Adult Development: A Systematic Literature Review. Journal of Management Education*, 1-38.

Jiayun, W (2010). *On The Perfection of Adolescent's Emotions and Self-awareness. Journal of Jiasumi Education College*.

- Malak, A., Z. Ayed, M. Z., Al-amer, R. M., Batran, A., Salameh, B (2021). *Effect of High Fidelity Simulation on Perceptions of Self-Awareness, Empathy, and Patient-Centered Care Among University Pediatric Nursing Classes*. *Clinical Simulation in Nursing* (56), 84-90.
- Morales, A., Rodríguez-Menchón, M., Lis, A., Delvecchio, E., Li, J., Orgilés, M., & Espada, J (2020). *Spanish Validation of the Adolescent Self-Consciousness Questionnaire*. *The Spanish Journal of Psychology* (23).
- Sandu, C. M., Pânisoară, G., Pânisoară, I. O (2014). *Study on the Development of Self-awareness in Teenagers*. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 180 (2015) 1656 – 1660.

